

методичними обмеженнями, пов'язаними із застосуванням неруйнуючих методів, при проведенні попередніх досліджень застосовуються найпростіші способи вивчення об'єктів: візуальний огляд, вимірювання геометричних, вагових параметрів, зіставлення тощо [2, с. 62].

Системний аналіз усього комплексу слідів на місці події за результатами попереднього дослідження кожного з них дає можливість висунути загальні версії про злочинне діяння (крадіжку, грабіж, шахрайство) і часткові версії про окремі його елементи: кількість правопорушників, час учинення протиправних дій (їхня тривалість), знаряддя й засоби, які використовувалися під час кримінальної операції, предмет злочинного посягання, дії правопорушників та ін. На основі отриманих даних і версій визначаються подальші напрямки розслідування, засоби і методи пошуку доказів, розшук, викриття та затримання правопорушників по «гарячих» слідах.

Список використаних джерел

1. Пиріг І. В. Поняття та сутність експертного дослідження місця події. *Криміналістика та судова експертиза* : Міжвідомчий науково-методичний збірник. Вип. 59. Київ : Міністерство юстиції України, 2014. С. 64–72.

2. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. 560 с.

Волкова Юлія Михайлівна,

помічник Голови Національної поліції України, проходить службу у Відділі організації досліджень із використанням поліграфа Департаменту забезпечення діяльності Голови Національної поліції України, поліграфолог

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КАТУВАНЬ

Катування є одним із тяжчих злочинів, що завдає шкоди не лише фізичному, а й моральному стану потерпілих, вимагає ретельного підходу щодо документування злочинної діяльності та збирання й аналізу доказів у кримінальному провадженні. Збройна агресія рф проти України загострила увагу міжнародної

спільноти до проблеми катування військовополонених. Злочини проти гуманності й порушення норм Женевських конвенцій стали об'єктом численних розслідувань. В умовах складності збирання доказової бази в зонах проведення бойових дій та лінії розмежування виникає потреба у використанні допоміжних засобів перевірки інформації, серед яких – психофізіологічне тестування із застосуванням поліграфа. У цьому контексті використання поліграфа постає як важливий інструмент у руках слідства. Російська агресія проти України, що триває з 2014 року, супроводжується масовими та системними порушеннями норм міжнародного гуманітарного права, зокрема Женевських конвенцій. Одним із найбільш жорстоких проявів цих порушень є катування українських військових. Такі дії кваліфікуються як воєнні злочини, а в окремих випадках – як злочини проти людяності.

На законодавчому рівні використання поліграфа в Україні не заборонено, однак не врегульоване спеціальним актом. Його результати не є доказами у розумінні ст. 84 КПК України, але можуть слугувати орієнтирами для проведення подальших слідчих (розшукових) дій відповідно до положень ст. 94 КПК України про оцінку доказів за внутрішнім переконанням. Наукова доктрина підтримує ідею можливості застосування поліграфа як допоміжного засобу отримання орієнтовної інформації в кримінальному провадженні. Його ефективність зумовлена здатністю фіксувати неусвідомлювані фізіологічні реакції, що виникають у відповідь на стимульні запитання, що пов'язані зі злочинною поведінкою.

Третя Женевська конвенція (1949 р.) встановлює чіткі правила щодо поводження з військовополоненими. Стаття 3 і стаття 17 Конвенції прямо забороняють катування, жорстоке, нелюдське чи принизливе поводження [1]. Подібні заборони містяться у Додаткових протоколах до Конвенцій та у статтях Римського статуту МКС (стаття 8) [2]. Катування кваліфікується як воєнний злочин (ст. 8 Римського статуту) та як злочин проти людяності (ст. 7). У кримінальному праві України такі дії підпадають під кваліфікацію за ст. 438 КК України «Порушення законів та звичаїв війни». Так, катування це будь-яке умисне діяння, спрямоване на заподіяння особі сильного фізичного болю чи морального страждання, вчинене з метою примусити її чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати інформацію чи зізнання, або з метою покарати її чи

іншу особу за дії, вчинені нею або іншою особою чи у вчиненні яких вона або інша особа підозрюється, або з метою залякування її або інших осіб.

За підставі узагальнення свідчень звільнених з полону українських військових та даних правозахисних організацій можна дійти висновків, що до найбільш поширених методів катування можна віднести наступні: використання електричного струму; побиття до втрати свідомості особи; удушення з використанням поліетиленових пакетів, скотчу; імітація розстрілу особи, а у деяких випадках і розстріл; психологічний тиск на особу, включаючи погрози близьким та родичам; зґвалтування або сексуальне насильство та ін.

У кримінальних провадженнях щодо катувань джерелами доказів є наступні: свідчення постраждалих; результати судово-медичної експертизи; відеозаписи насильницьких дій; дані з поліграфологічного тестування; перехоплення телефонних переговорів; журнали обліку в «таборах» або місцях ув'язнення та ін.

З огляду на складність доступу до місця вчинення кримінального правопорушення, досудове розслідування потребує міжнародної співпраці (Євроюст, МКС, Генеральні прокуратури партнерських держав).

Під час проведення досудового розслідування важливе значення має: встановлення мережі командування (від виконавців до організаторів); підтвердження системності здійснення злочинних дій; застосування поліграфа під час проведення допитів з метою виявлення правдивих обставин (як у жертв протиправних дій, так і свідків чи підозрюваних).

Психофізіологічні та правові передумови дослідження: поліграфологічне дослідження базується на принципі емоційної значущості інформації. Реакції організму, такі як зміна частоти серцебиття, дихання, потовиділення, можуть свідчити про наявність прихованих знань про злочинну подію. З правової точки зору, обов'язковими умовами є: письмова добровільна згода обстежуваної особи на проведення дослідження; відсутність впливу фізичного чи психологічного тиску; проведення дослідження спеціалістом з відповідним рівнем підготовки; дотримання етичних та процедурних стандартів тощо.

У кримінальних провадженнях, пов'язаних із катуванням, поліграф може бути використаний для: перевірки показань підозрюваних, свідків чи потерпілих; ідентифікації причетних до

катування осіб; виявлення спотвореної або неповної інформації; оцінки достовірності наданих свідчень; виявлення розбіжностей у версіях сторін; отримання непрямого підтвердження фактів застосування насильства, якщо немає прямих доказів.

Згідно з Женевською конвенцією (III Конвенція про поводження з військовополоненими, 1949 р.), катування є забороненим актом, а особи, які його вчинили, повинні бути притягнуті до відповідальності та понести покарання. У цьому контексті поліграф може бути застосований для: перевірки причетності осіб до здійснення катувань; перевірки показань потерпілих та свідків; отримання орієнтирів для міжнародного слідства та ін.

Незважаючи на те, що результати поліграфа не мають статусу доказу в кримінальному провадженні, їх можна розглядати як: орієнтовну інформацію для побудови версій (ст. 94 КПК України); психологічний інструмент перевірки достовірності наданих показань; підставу для ініціювання слідчих (розшукових) дій або негласних слідчих (розшукових) дій.

У цілому поліграфологічне тестування включає етап підготовки: ознайомлення особи з процедурою проведення тестування; проведення з особою передтестової бесіди; формування запитань: контрольні, релевантні (по суті протиправної події), нейтральні. Далі проведення тестів: серії з реєстрацією фізіологічних реакцій; аналіз отриманих результатів – суб'єктивна та програмна оцінка. Тести повинні готуватися з урахуванням специфіки протиправної події (наприклад, місце і спосіб катування); характеристики посадових осіб, які могли бути причетні; емоційного стану опитуваної особи та ін.

Психофізіологічна перевірка у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів обов'язково повинна враховувати: бойову психотравматизацію; постстресові реакції (PTSD), які можуть впливати на фізіологічні показники; специфіку військової субординації та тиску.

Метою такої перевірки є встановлення фактів фізичного або психологічного тиску на військовополонених, виявлення відповідальних осіб у складі збройних формувань або сил безпеки і оборони, перевірка свідчень очевидців або колишніх учасників. Незважаючи на потенційні переваги, слід враховувати умови допустимості та обмеження, а саме: добровільність (недопустимість примусу військовополонених); врахування психологічного стану особи; наявність відповідної кваліфікації у

фахівця-поліграфолога; можливість хибнопозитивних або хибнонегативних результатів; недопустимість тиску або примусу; ризик порушення прав і свобод людини, особливо у кримінальних провадженнях, де фігурує катування як предмет злочину; письмова згода та дотримання етичних норм Женевської конвенції; військові умови, психоемоційний стан, посттравматичні розлади можуть впливати на достовірність отриманих результатів; наявність міжнародного елементу (наприклад, розслідування ООН, МКС) вимагає обережного та обгрунтованого використання поліграфа, щоб не допустити порушень прав людини. Саме тому необхідне обережне, професійне і зважене використання поліграфа, з урахуванням загальних принципів верховенства права, презумпції невинуватості та права не свідчити проти себе.

Підсумовуючи, слід зазначити, що поліграф не є універсальним засобом встановлення істини у кримінальному провадженні, але може слугувати цінним допоміжним інструментом у складних справах, зокрема таких, як катування. Його ефективне використання залежить від професійної підготовки фахівців, чіткого дотримання правових і етичних норм, а також розуміння його ролі – не як доказу, а як засобу оперативного-розшукового та психологічного аналізу. Застосування поліграфа у розслідуванні катувань військовополонених може мати значну допоміжну цінність за умови дотримання етичних, правових і процедурних стандартів. Це дозволяє посилити доказову базу, підвищити ефективність досудового розслідування, а також сприяє встановленню істини у справах, що мають особливе моральне та гуманітарне значення.

Катування українських військових з боку військовослужбовців РФ є масштабним, системним та задокументованим явищем. Воно має всі ознаки воєнних злочинів і злочинів проти людяності. Важливо не лише виявити і зафіксувати ці факти, але й забезпечити ефективне доказування, міжнародну правову відповідальність та підтримку потерпілим. Використання поліграфа в таких розслідуваннях може стати потужним допоміжним інструментом у встановленні істини.

Список використаних джерел

1. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

2. Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 року. [Римський статут ратифіковано із заявами Законом від 21.08.2024 № 3909-IX]. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. [поточна редакція – Редакція від 01.08.2025, підстава – 4560-IX]. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III (редакція станом на 07.06.2025). [Стаття 127 в редакції Законів № 2322-IV від 12.01.2005, № 270-VI від 15.04.2008; із змінами, внесеними згідно із Законом № 1707-VI від 05.11.2009; в редакції Закону № 2812-IX від 01.12.2022]. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

5. Медійна ініціатива за права людини. Архів свідчень полонених. 2025 р.

6. Доповіді МКС та Євроюсту щодо злочинів в Україні.

7. Морозова Т. Р. Методика виявлення прихованої інформації у поліграфних дослідженнях : монографія / за наук. ред. О. М. Морозова. Київ : Алерта, 2023. 472 с.

8. Галаган І. В. Поліграф у кримінальному провадженні: правовий статус, можливості, перспективи. Київ : Юрінком Інтер, 2021.

9. Селіверстов В. І., Сокурєнко В. М. Поліграф у правоохоронній діяльності. Харків : Право, 2020.

10. Актуальні проблеми кримінального процесу / за ред. М. В. Михеєнка. Київ : Наукова думка, 2019.

11. Decision of the European Court of Human Rights in the case «Jalloh v. Germany» (2006).

12. UN Human Rights Monitoring Mission in Ukraine: Reports on treatment of POWs, 2022–2024.